sense of place

Met tientallen grootschalige kunstwerken en verbluffende landschapsarchitectuur vergroot Sense of Place samen met de lokale bevolking en partners de aantrekkingskracht van het Nederlandse Waddengebied.

sense of place

‘it ferhaal by in plak’

Stichting Sense of Place

Fiskwei 30, Holwerd
www.sense-of-place.eu

“Thou, nature, art my goddess”
W. Shakespeare (King Lear)

Samenvatting

Sense of Place vergroot samen met lokale gemeenschappen de aantrekkingskracht van en leefbaarheid aan de Nederlandse Waddenkust en op de Waddeneilanden.

In het landschap en in de dorpen langs de gehele kuststrook, van Den Helder tot en met de Dollard, realiseert Sense of Place de komende jaren, samen met lokale gemeenschappen, een bijzonder lint van meer dan 25 innoverende en grootschalige kunstwerken en verbluffende landschapsarchitectuur. De interventies zijn van uitzonderlijke kwaliteit en hebben zo'n uitstraling dat ze de (internationale) aantrekkingskracht van het gebied verder vergroten, de lokale economie bevorderen en het leven in het Noorden verbeteren.

Uitvergroten

Je zou kunnen zeggen dat Sense of Place de unieke waarden van natuur, cultuurhistorie en landschap in het Noorden uitvergroot en tastbaar maakt voor een groot (internationaal) publiek. Dat doen we deels met de door ons geïnitieerde interventies in het landschap, maar ook zetten we bestaande of nieuwe projecten van anderen in het licht. Bovendien verbinden we al deze projecten tot één groot lint aan bijzondere ervaringen: een unieke route van landschapsarchitectuur, ecologische - en kunstprojecten die duizenden extra bezoekers naar het Noorden trekt en duurzame vormen van recreatie en toerisme versterkt.

Sense of Place zet ook het Waddengebied als UNESCO Werelderfgoed in de spotlights. Dezelfde unieke natuur- en cultuurwaarden die tot de internationale erkenning hebben geleid, vormen nu ook de bouwstenen voor de projecten van Sense of Place.

We maken deze projecten nooit alleen. We werken altijd intensief samen met de lokale bevolking en lokale partners. Het is hun leven en het is hun verhaal dat we hier vertellen. Die verhalen geven de 'plek' extra aantrekkingskracht en betekenis: a Sense of Place

Groot draagvlak

Sense of Place is een initiatief van Joop Mulder, oprichter en tot voor kort directeur van het OEROL festival op Terschelling. Zijn ervaring en (inter)nationale netwerk vormen een belangrijke kracht achter het welslagen van het project. Maar Joop Mulder werkt bepaald niet alleen. Inmiddels hebben zich meer dan 50 grote en kleinere organisaties achter het initiatief geschaard: natuur- en landschapsorganisaties, kunst en cultuur, kennisinstellingen, welzijnsorganisaties, overheden en – zeker niet als laatste – ook een serie aan enthousiaste bedrijven. Samen realiseren we een lint aan 'magneten in het landschap' die op grote schaal toeristen en activiteiten aantrekken en het Noorden nieuw leven inblazen.

Wachten op hoog water

Inhoud

Waarom

Het begint met een droom: een visie 12
A Sense of Place bouwt op een gedeeld verleden 14
Missie 16
Urgentie en Potentie 20
Betekenissen 22

Hoe

Werkwijze 26
Gericht op... 28
Verhalen van de Waddenkust 30
Verhalen verbinden: Expeditie Waddenland 32

Wat

Doelstellingen 36
Concrete resultaten tot en met 2020 38-39
Sense of Place Monitor 40
Indicatoren 41

Projecten

Overzichtskaart 44-45
Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee 46
Een greep uit de projecten 50-52

Wie

Organisatie 56
Partners 57-59

Waarom

Het begint met een droom: een visie op de toekomst;
Die visie bouwt verder op een lange traditie;
Zo komen we bij onze missie;
De missie wordt gedragen door de urgentie en potentie
En uitgedrukt in een cirkel aan betekenissen

Het begint met een droom: een visie

Niet zelden begint een ontwikkeling bij de droom van een enkeling. Een visie. Hij of zij voelt de tijd aan; ziet als eerste de kansen, de vergezichten; neemt andere mensen mee in die visie.

Joop Mulder droomde van het eiland Terschelling als podium. In 35 jaar ontwikkelde hij het OEROL Festival tot wat het nu is: een internationaal fenomeen, en van grote betekenis voor het eiland.

Nu gaat de droom verder. Joop wil zijn ervaringen op het vaste land gaan delen. ‘Sense of Place’ heet de nieuwe droom. Hij experimenteerde er al mee op OEROL en vanaf 2018 wordt de gehele Waddenkust in de droom opgenomen. Er staan nu al meer dan 25 projecten in de planning.

Samen met de gemeenschap wil Joop Mulder opnieuw de kracht van kunst, cultuur en creativiteit inzetten om een gebied te ontwikkelen. In een ketting aan kunst- en ontwerpprojecten langs het hele Waddengebied wordt de unieke waarde van het landschap, de natuur en het werelderfgoed uitvergroot. De aantrekkingskracht wordt versterkt. Dat trekt meer cultuurtoeristen en geeft de regio een economische en een maatschappelijke impuls.

OEROL is het festival dat al 35 jaar op de scheidslijn van natuur en cultuur aansprekende projecten realiseert. Maar meer en meer is Oerol ook de plek voor ontwikkeling van artistieke projecten die een langdurigere dialoog met het landschap aangaan; ingrepen en toevoegingen in het landschap die langer standhouden en niet na het festival weer met de boot naar huis gaan.

In het programma Sense of Place experimenteerde OEROL met deze vormen van menselijk ingrijpen. In dit programma werkten kunstenaars, landschapsarchitecten, onderzoekers, gebruikers, maatschappelijke organisaties, ondernemers en overheden samen. En samen realiseerden zij projecten die duurzaam een gebied helpen ontwikkelen.

Met die ervaring is (en blijft) OEROL met recht de kraamkamer, maar ook het laboratorium voor de projecten van Sense of Place. Ook nu deze projecten, samen met OEROL-oprichter Joop Mulder, uitzwerven over de gehele Nederlandse Waddenkust.

Sense of Place bouwt op een gedeeld verleden

Langs de Nederlandse Waddenkust is de strijd tegen het water al vanaf de Romeinse tijd onderdeel van het dagelijks leven. De bevolking in deze regio heeft het watermanagement als het ware in de genen. Lang voordat de inpoldering en bedijking elders in Nederland begon, werd in de zone langs de Waddenzee op tal van innovatieve methoden het steeds weer opkomende water in bedwang gehouden. Je zou kunnen stellen dat dit gebied de basis legde voor de Nederlandse waterbouwkundige expertise. Dit is de kraamkamer van de Nederlandse waterwerken.

Langs de Waddenkust ontstond in de middeleeuwen een land van terpen, dijken en kwelders. Door het telkens aanleggen van buitendijkse kwelders werd landbouwgrond aangewonnen. Daardoor schoof de kustlijn in dit gebied in Noordelijke richting. Dorpen die eens met vissershaven aan zee lagen, lagen een eeuw later midden in het agrarische landschap.

Pas eind 19e eeuw kwam er een dijk langs de gehele Waddenzee. Maar ook na de aanleg van deze eerste echte zeedijk, ging de 'verkweldering' door. En het landschap bleef veranderen en naar zee opschuiven.

Het permanente gevecht tegen het water, de innovatieve methoden die ontwikkeld werden, en vooral ook de wijze waarop de mensen met de dreiging omgingen, heeft niet alleen een grote weerslag gehad op het landschap en op de natuur, maar ook op de cultuur en de cultuurhistorie in dit gebied. Het verleden tekent het landschap en de dorpen. Het tekent het culturele erfgoed. Maar het tekent vooral de mensen, hun gewoonten, hun cultuur.

Sense of Place vergroot deze tekening van het verleden uit door middel van grote kunstprojecten en landschapsarchitectuur. We willen doorbouwen op dit verleden; op de traditie van watermanagers. De toekomst begint in het verleden.

Dijkwerkers met hefboominstallatie nabij Cornwerd rond 1928

Missie

Sense of Place vergroot de aantrekkingskracht van de Nederlandse Waddenkust en op de Waddeneilanden.

Samen met lokale gemeenschappen wil Sense of Place de aantrekkingskracht van en de leefbaarheid binnen het gebied van de Nederlandse Waddenkust versterken. Dat is onze centrale drijfveer, onze missie.

Op locaties in de gehele kuststrook, van Den Helder tot en met de Dollard, op het vaste land en op de eilanden, maken we met behulp van landschapsarchitectuur, ecologische - en kunstprojecten de waarden van natuur, cultuur en landschap zichtbaar voor een groot (internationaal) publiek. De verschillende locaties vertellen door wisselende interventies in het landschap elk een eigen verhaal en geven de 'plek' extra aantrekkingskracht en betekenis: a Sense of Place.

We benutten het predicaat van UNESCO Werelderfgoed. Maar we versterken tegelijkertijd ook de inhoud van deze internationale erkenning door de waarde van natuur, cultuur en landschap op tal van manieren uit te vergroten voor het internationale publiek.

Sense of Place jaagt de economie aan en vergroot het maatschappelijk welbevinden. Met een lint van onderling verbonden projecten langs het gehele Nederlandse Waddengebied maken we de regio bewuster, sterker en gelukkiger.

Duurzame aandacht van duurzame doelgroepen

Samen met lokale gemeenschappen ontwikkelen we de regio op een duurzame manier: we vergroten de stroom bezoekers en de aantrekkingskracht, we stimuleren de komst van nieuwe bewoners en bedrijvigheid. Tegelijkertijd waken we voor plat massatoerisme dat de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten juist kan aantasten.

Wij willen dat dit unieke gebied ook voor toekomstige generaties van waarde blijft. We ontsluiten een unieke en weidse wereld voor de cultuur/natuurtoerist.

Deze doelgroep…
- heeft oog en respect voor cultuur en natuur,
- verblijft doorgaans langer,
- is gemiddeld hoger opgeleid en heeft een hoger inkomen,
- en besteedt over het algemeen meer in de regio dan een gewone toerist.

Lab Mondriaankwelder

Camera Batavia-
Arjen Boerstra

Urgentie en potentie

Waarom gaan we de komende jaren gezamenlijk aan de slag met het creëren en uitlichten van culturele, creatieve en innovatieve projecten in het landschap van de Waddenkust? Waarom investeren zoveel partijen tijd en geld in het uitvergroten van wat deze regio te bieden heeft? In hoofdlijnen zijn daar drie redenen voor:

Urgentie

De regio heeft het zwaar blijkt uit verschillende studies. Armoede is hoger dan in de rest van het land. Er is leegloop, krimp en vergrijzing. Passende arbeidsplaatsen zijn er onvoldoende. Er zijn veel langdurig werklozen. Er bestaat een schrijnend te kort aan werkgelegenheid op mbo-niveau. Het voorzieningenniveau is laag. De aantrekkingskracht is onderbenut. De regio heeft dringend economische en maatschappelijke impulsen nodig.

Potentie

De regio beschikt over enorm en uniek potentieel aan waarden die met name tot uitdrukking komen in het landschap, de cultuur en in de natuur. Zo is de regio in veel opzichten de geboortegrond van het aanwinnen van land, dijken en polders, de Deltawerken; van Ne-derland als wereldkampioen watermanagement. De regio bevat een grote waarde aan human capital hetgeen inspirerend is voor een grote hoeveelheid veelsoortige opleidingen waaraan vele tienduizenden studenten deelnemen.

Ook vormt de status van het gebied als UNESCO Werelderfgoed een enorme waarde. Door gezamenlijk deze waarden uit te vergroten worden ze omgezet in bouwstenen voor de ontwikkeling van de regio.

Het werkt

Op verschillende plekken in de wereld hebben we gezien dat het strategisch investeren in kunst, cultuur en vrijetijdseconomie een grote, positieve betekenis heeft voor een hele stad of zelfs regio. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het Ruhrgebied, de Nantesdelta, of Bilbao en vergeet ook Terschelling niet waar OEROL van ongekende betekenis is.

After the Flood

Betekenissen

In de kern richt een verantwoordelijke overheid zich in elk beleidsveld op het genereren van ‘welzijn’ en ‘welvaart’. Dat geldt voor infrastructuur, gebiedsontwikkeling en voor onderwijs, het geldt voor justitie en defensie, voor natuur en milieu. En het geldt ook voor kunst en cultuur. Het doel voor een overheid is altijd welzijn en welvaart. Ook bij het investeren in een project als Sense of Place gaat het een overheid om het vergroten van welzijn en welvaart.

Een cirkel aan betekenissen

De projecten van Sense of Place genereren een grote diversiteit aan betekenissen. Er zijn betekenissen die zich op het individuele niveau afspelen (bijvoorbeeld Inspiratie, expressie, of inkomsten), maar er zijn ook betekenissen die zich meer in het collectieve domein afspelen. Betekenissen voor groepen mensen; voor de samenleving als geheel (bijvoorbeeld een grotere aantrekkingskracht, meer werkgelegenheid, of een toegenomen sociale cohesie). Sommige betekenissen gaan over het welbevinden (Welzijn) andere gaan meer over economie (Welvaart). De veelheid aan verschillende betekenissen van Sense of Place kunnen we in een betekenissen-cirkel weergeven.

In het volgende deel gaan we in op hoe we die betekenissen vertalen naar concrete doelstellingen. Hier geven we ook aan hoe we deze doelstellingen gaan monitoren en meten.

Hoe

We schetsen hoe wij het doen;
Wat onze aanpak is;
In welke stappen we projecten ontwikkelen;
En hoe we toezien op spin-off;

Hoe we in 6 categorieën de verhalen vinden;
De verhalen van de Waddenkust;
En hoe we die verbinden en ontsluiten
Met een ‘Expeditie’ door het Waddenland

Werkwijze

De mensen achter Sense of Place zijn ervaren makers en vooral doeners. De hele methodiek van Sense of Place wordt gekenmerkt door het vooral te gaan doen.

We zien voor onszelf twee te onderscheiden rollen:

- *De duwer:* wij signaleren kansen, ontmoeten goede ideeën of we ontwikkelen zelf goede ideeën. Als 'duwer' motiveren we vervolgens andere partijen om hiermee aan de slag te gaan. Wij brengen partijen bij elkaar die gezamenlijk een idee tot leven kunnen brengen.

- *De trekker:* door middel van experimenten en kleinschalige verkenningen ontwikkelen een idee tot een haalbaar project; als trekker verbinden we partners aan het project om het vervolgens door te ontwikkelen, te realiseren en de spin-off te genereren.

Of we nu als 'duwer' of als 'trekker' werken, we zien in de meeste projecten drie fases die elk hun eigen resultaat genereren. De fases reflecteren een beweging van klein naar groot; van experiment naar blijvende waarde. Zie het schema hiernaast.

In alles wat we doen werken we samen met de verschillende lokale gemeenschappen. We staan open voor de wijsheid van de vaak eeuwenoude lokale cultuur.

Ook zijn we op zoek naar de dromen van lokale gemeenschappen in de dorpen en willen deze graag omzetten in zichtbare, gebiedsgebonden projecten zoals bijvoorbeeld de Terp van Blija en het buitendijks zwembad van Wierum.

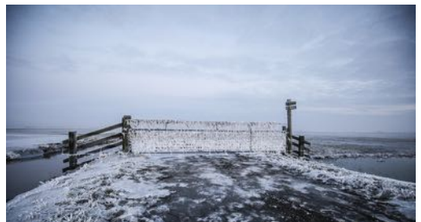

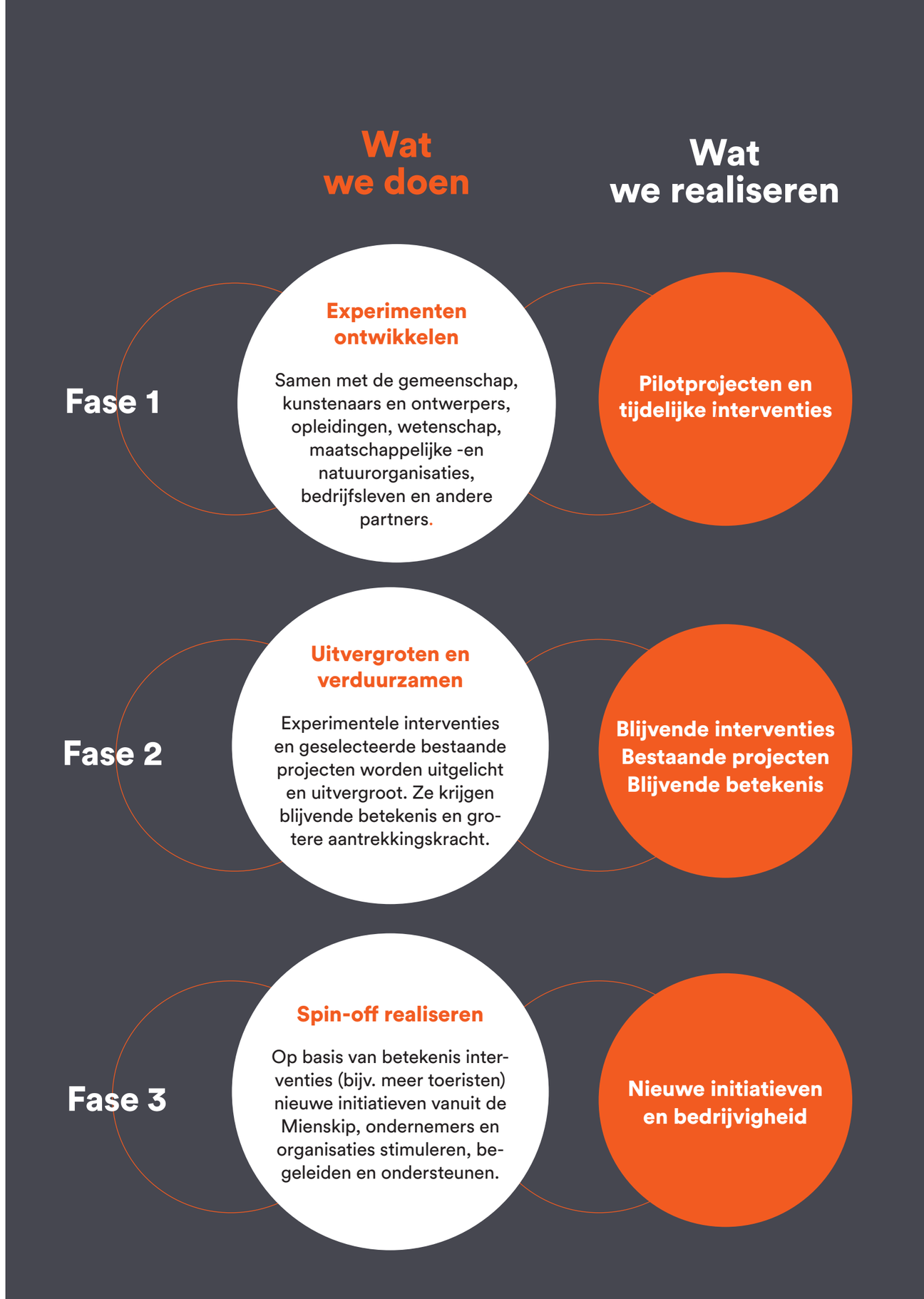

Gericht op...

Sense of Place realiseert zelf projecten, maar neemt ook bestaande projecten op in haar programma en marketing.

De totale ketting aan projecten langs het Nederlandse Waddengebied, dat is Sense of Place. Binnen het totaal van projecten tekent zich een indeling af in zes categorieën. Ze geven de ‘basis’ of ‘kern’ aan van waaruit het project is opgezet. De meeste projecten bewegen zich met onderdelen over meerdere van deze categorieën.

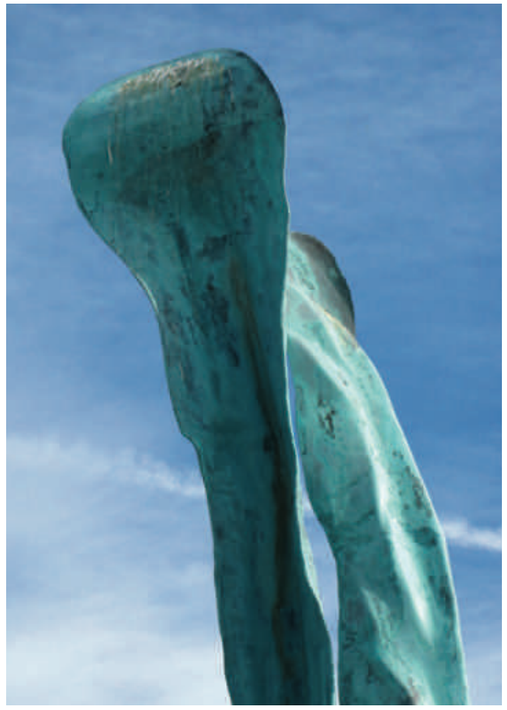

De Nollen

Verhalen van de Waddenkust

Sense of Place stimuleert kunstenaars, ontwerpers, en andere creatievelingen om het 'wezen' van deze regio uit te vergroten; de kern, de centrale waarden. Dit 'wezen van de waddenkust' hebben we 'gevangen' in een aantal kenmerkende thema's –
wij spreken liever van 'verhalen'.

Paarden van Marrum

Unesco Werelderfgoed

Leven met terpen en dijken

Kwelders

Wad en Afsluitdijk

Zilte vitaliteit

Het donkerste stukje West-Europa

Vogelwalhalla

Bakermat van Nederlandse waterwerken

Vissersleven

Ecologie van de Waddenkust

Het innovatieve Noorden

Eigenzinnige dorpen

Verhalen verbinden: Expeditie Waddenland

Om de projecten en verhalen van Sense of Place met elkaar te verbinden tot een groot lint van unieke ervaringen, wordt een natuur- en cultuurroute ontwikkeld. Met behulp van een app met verdiepende en gidsende informatie vinden cultuurtoeristen hun weg en gaan met andere ogen kijken naar de natuur en cultuur in de regio van de Waddenkust.

De projecten van Sense of Place bestrijken het hele Nederlandse Waddengebied: van Den Helder tot en met de Dollard; van de kustzone tot en met de eilanden. Ook de Afsluitdijk maakt integraal onderdeel uit van Sense of Place. Het is de rode loper naar het Noorden

Maar waar de projecten zich ook bevinden, ze staan nooit op zichzelf. Ze maken deel uit van een grotere ontwikkeling. Ze zijn onderling verbonden en ze versterken elkaar. Gezamenlijk geven zij de regio de noodzakelijke impulsen; gezamenlijk vergroten zij de aantrekkingskracht van het gebied.

Om de verbinding tussen de projecten heel concreet te maken en om de bezoeker ook de totale kwaliteit van de regio te laten ervaren, wordt parallel aan alle projecten, de ‘Expeditie Waddenland’ ontwikkeld. Expeditie Waddenland is een set van cultuur- en natuur routes, die de losse projecten van Sense of Place verbindt. In de Expeditie Waddenland gaan mensen op ontdekkingsreis, zij beleven onderweg de magie en mystiek van het Waddenland.

De Expeditie Waddenland maakt gebruik van alle mogelijke communicatiemiddelen: van klassieke tekstborden en bewegwijzering tot en met een app met verdiepende en gidsende informatie. Daarnaast worden er vanuit de Expeditie ook live evenementen en tours georganiseerd die de verschillende locaties verder helpen uitlichten en de onderlinge verbinding versterken.

Camera Batavia

Camera Batavia

Wat

Resultaten
We schetsen de algemene doelstellingen;
En vertalen die in concrete, meetbare resultaten;
We laten zien hoe we de resultaten monitoren;
En we geven aan welke indicatoren we daarbij gebruiken

Projecten
We zetten eerst de projecten overzichtelijk op een kaart;
Vervolgens lichten we er een paar uit;
En nog meer projecten lichten we in vogelvlucht toe

Doelstellingen

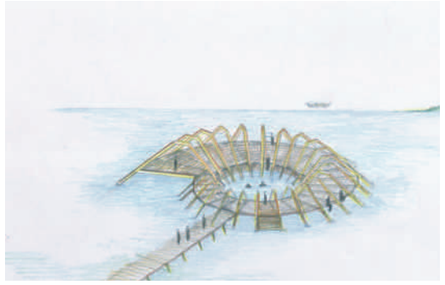

Om onze missie te realiseren, hebben we een ambitieuze algemene doelstelling: tot en met 2021 worden meer dan 25 projecten, verspreid over de gehele Nederlandse Waddenkust en op de Waddeneilanden, gerealiseerd of opgenomen in het Sense of Place-programma. Voor een belangrijk deel zijn deze projecten geïnitieerd en georganiseerd door de Sense of Place-organisatie. Maar deels worden ook bestaande en mogelijk ook nieuwe projecten van andere initiatiefnemers in de spotlights van Sense of Place gezet en opgenomen in het Sense of Place-programma.

Sense of Place is een tienjarig programma. In totaal realiseren we in die tien jaar meer dan 50 grote projecten in het Nederlandse Waddengebied: uitgestrekt over drie provincies van Den Helder tot en met de Dollard, inclusief de Waddeneilanden.

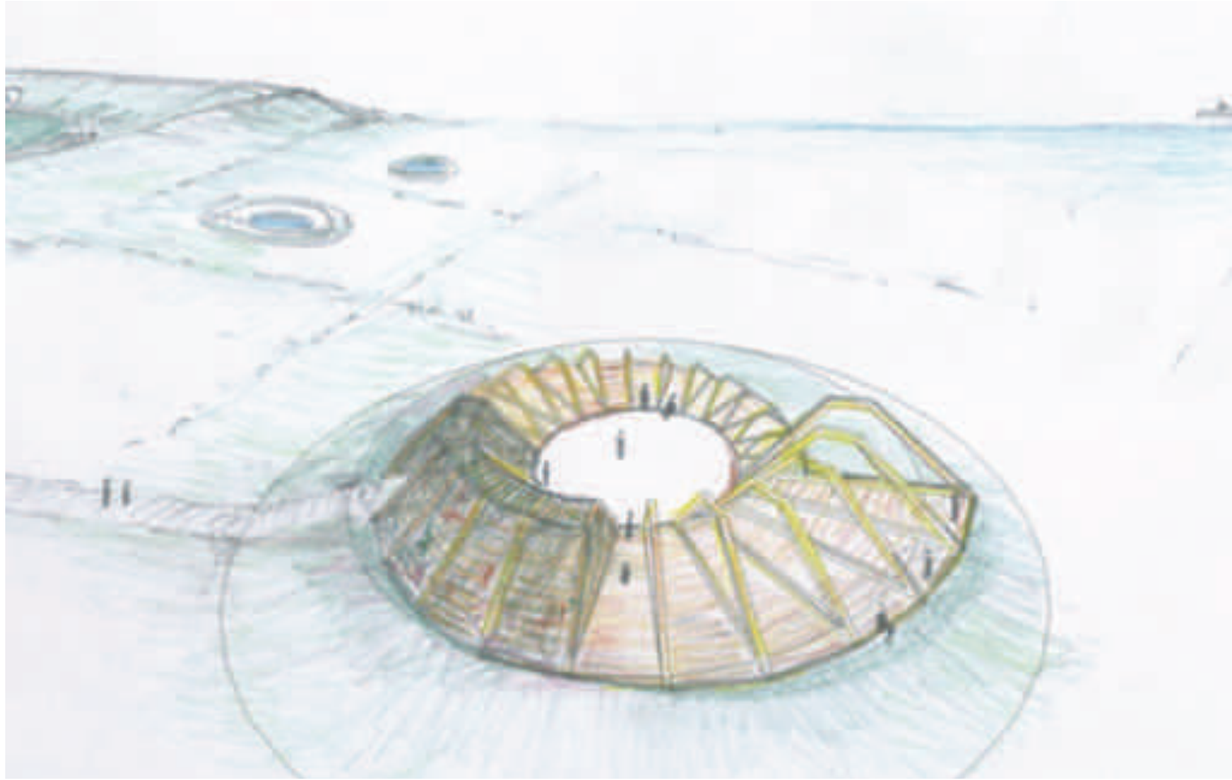

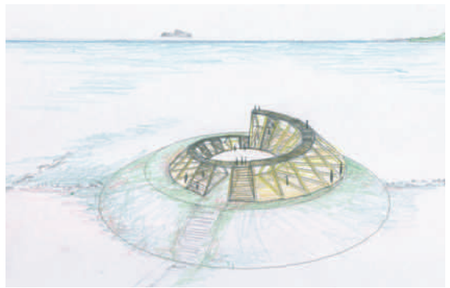

Concrete resultaten tot en met 2020

Voor de afzonderlijke projecten worden afzonderlijke concrete resultaten (KPI's) geformuleerd.

Hiernaast geven we een totaalbeeld. Sense of Place wil tot en met 2020 de volgende concrete resultaten behalen:

Projecten

Minimaal 25 grote creatieve interventies langs de Waddenkust.

Deelname van minimaal 30 gerenommeerde kunstenaars, ontwerpers of wetenschappers.

Bezoekers

Totaal bezoekersaantal 500.000 per jaar.

20 % toename toeristische bestedingen in de regio ten opzichte van 2017.

Tevredenheid van de bezoeker van minimaal een 7 (op schaal van 10).

Gemeenschap

Betrokkenheid van minimaal 20 dorpen.

Deelname van minimaal 500 vrijwilligers.

Tevredenheid in de gemeenschap van minimaal een 7 (op schaal van 10).

Bedrijfsleven en Overheid

Minimaal 50 bedrijven die het totale project ondersteunen.

Minimaal 40 bedrijven die de projecten ondersteunen.

De overheid die via investeringsprogramma's en subsidies mee participeert.

Investeringen

Totale investering van in totaal minimaal 25 miljoen euro.

Totale investeringen van buiten de regio 5 miljoen euro.

Waarvan tenminste 2,5 miljoen uit landelijke cultuurfondsen.

Ecologie

Grotere groep Nederlanders is bewust van ecologische betekenis van het UNESCO Werelderfgoed.

Grotere groep Nederlanders is bewust van (belang) biodiversiteit.

Nieuwe natuur: scheppen van voorwaarden en concrete groei.

Weide- en wadvogelpopulatie neemt toe bij projecten.

Sense of Place Monitor

Met de projecten willen we onze missie realiseren: het vergroten van de aantrekkingskracht van en de leefbaarheid binnen het gebied van de Nederlandse Waddenkust. Maar hoe meet je succes? Hoe breng je de resultaten in beeld?

We realiseren ons dat een deel van de resultaten relatief eenvoudig te benoemen en te meten is. Bijvoorbeeld bezoekersaantallen, aantallen projecten of het aantal deelnemende locaties.

Deze resultaten vatten we in zogenaamde KPI's. Het zijn de indicatoren waarop wij relatief simpel kunnen worden 'afgerekend'.

Andere resultaten laten zich veel moeilijker benoemen en meten. Bijvoorbeeld de kwaliteit van het leefklimaat. Ook is het bijvoorbeeld moeilijk om te meten welk deel van de toegenomen werkgelegenheid over tien jaar is toe te schrijven aan Sense of Place.

Om beide categorieën van resultaten toch zo goed mogelijk in beeld te kunnen brengen, ontwikkelen we samen met onze partners en de verschillende provinciale organisaties de Sense of Place Monitor. De Sense of Place Monitor onderzoekt de betekenis van de losse projecten en van het geheel tezamen. Voor de monitor benoemen we enerzijds de criteria en ontwikkelen we anderzijds de methodiek om de resultaten te meten.

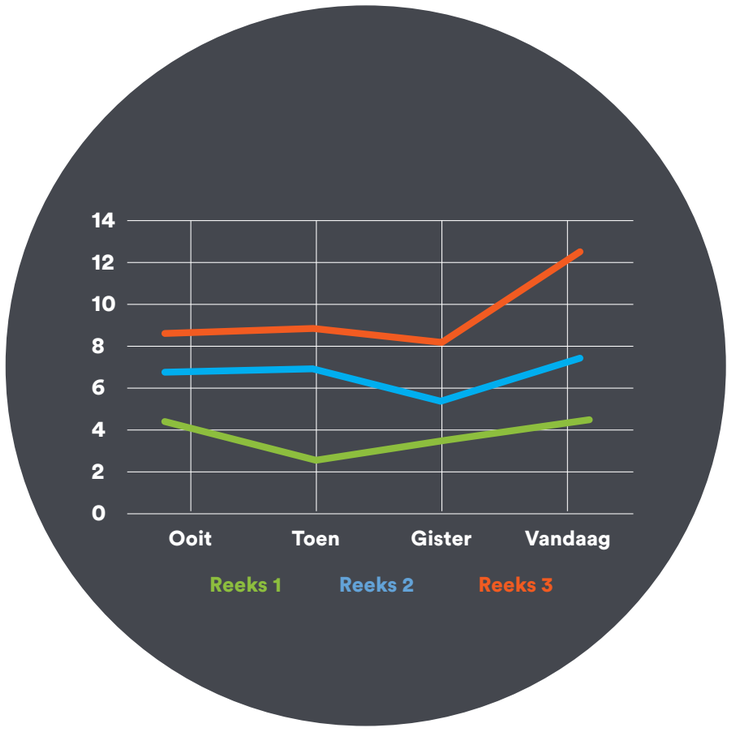

Sense of Place Indicatoren

Sense of Place hanteert op dit moment de volgende set van indicatoren op basis waarvan de resultaten in kaart worden gebracht. Samen met de partners en afhankelijk van de verschillende projecten wordt deze set eventueel aangepast. We onderscheiden:

1. Het aantal bezoekers en hun kenmerken
2. Bestedingen van de bezoekers
3. Aantal overnachtingen
4. Waarderingscijfers van de bezoekers

5. Het aantal en soort projecten
6. De inhoudelijke kwaliteit van de projecten

7. Het aantal deelnemers uit de gemeenschap
8. De kenmerken van de deelnemers uit de gemeenschap
9. Soort bijdrage vanuit de gemeenschap
10. Waardering vanuit de gemeenschap

11. Het aantal en soort deelnemende kunstenaars
12. Het aantal en soort betrokken onderwijsinstellingen
13. Het aantal en soort betrokken studenten (en achtergrond)

14. Het aantal en soort deelnemende bedrijven en organisaties
15. Aard van de bijdrage van deze bedrijven en organisaties

15. Het aantal indirect profiterende bedrijven
17. Inschatting omvang van het meeprofiteren
18. Direct gerelateerde werkgelegenheid
19. Inschatting omvang indirecte werkgelegenheid
20. Overige economische spin-off (voor zover meetbaar)

21. Het aantal en soort ecologische projecten
22. Eventuele milieuwinst

23. Het aantal nationale en internationale media- en persuitingen
24. De mediawaarde van de nationale en internationale aandacht

25. De kwaliteit/professionaliteit van de organisatie
26. De totale inkomsten van Sense of Place

Holwerd aan Zee -
een nieuwe haven en een nieuwe toekomst voor een dorp dat steeds verder van zee kwam te liggen.

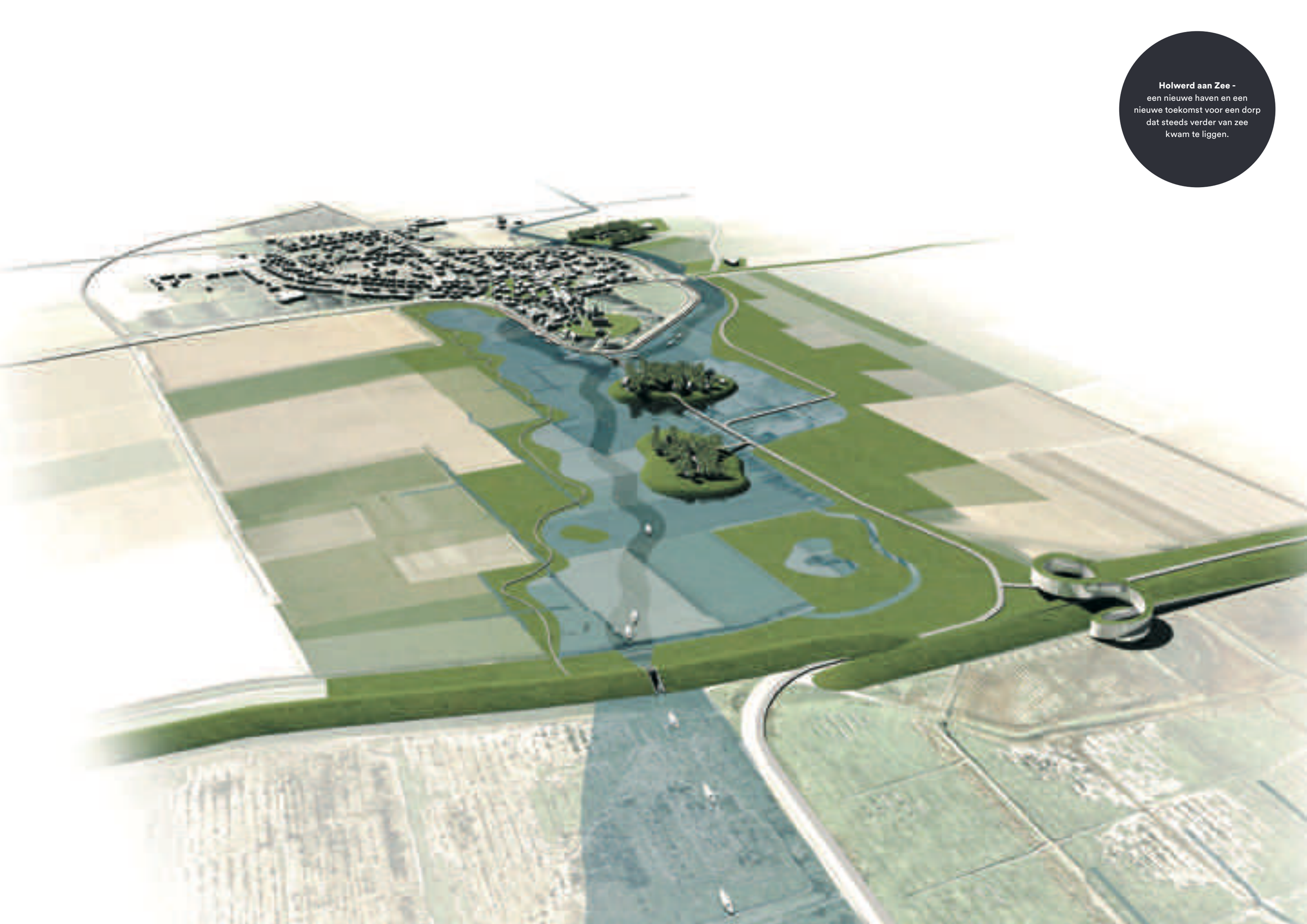

Projecten 2018 - 2019

Op de kaart zijn de projecten ingetekend die onderdeel vormen van Sense of Place. Het zijn deels projecten die de organisatie zelf ontwikkelt of aanjaagt, en deels bestaande projecten. De meeste projecten worden aan één specifieke locatie gebonden. Maar er zijn er ook die zich over de hele kuststrook afspelen.

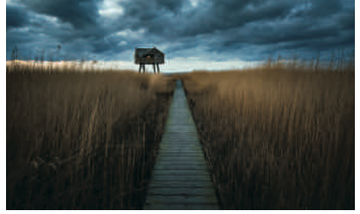

Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee

‘Duisternis Uitlichten’

Het Waddenland heeft vele unieke karakteristieken. Eén ervan is de duisternis. Het gebied is het donkerste stukje van West-Europa. Om deze kwaliteit uit te vergroten – uit te lichten – wordt een aantal projecten van Sense of Place expliciet in het kader van deze duisternis ontwikkeld.

Sense of Place geeft daarmee concrete invulling aan het concept voor een Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee. Onder andere worden schuren ingericht als sterrenobservatorium: hier kan de bezoeker ’s nachts de spectaculaire dark sky boven het Waddengebied optimaal verkennen.

Om te zorgen dat de nachtelijke duisternis in het Waddengebied behouden blijft, hebben 43 noordelijke gemeenten, provincies, Waddenzeehavens en natuurorganisaties onder leiding van Programma naar een Rijke Waddenzee een intentieverklaring getekend. Zij willen een Dark Sky Werelderfgoed Waddenzee. Sense of Place is een van de ondertekenaars en werkt op dit onderdeel samen met Programma naar een Rijke Waddenzee.

Drie Streken -
Marc van Vliet

Een greep uit de projecten

Dijk van een Wijf

Landschap Uitvergroten

Dijk van een Wijf
Verzinnebeelding van een zachte dijk. De dijk zelf wordt getransformeerd tot groot sculptuur van een liggende vrouw. Het 100 meter lange kunstwerk is van ver op zee te zien. Hier ligt de beschermvrouwe van het Noorden: de dijk.
Makers: Nienke Brokke
Status: Project Sence of Place
Locatie: Holwerd

Terpen en Wierden
Het verhaal van het terpen- en wierdenland speelt zich af in een bijzonder decor: een inmiddels eeuwenoud cultuurlandschap in Noord-Nederland. De hoofdrol? Die vertolken de mensen in het gebied. Met als belangrijke medespeler de Waddenzee, waarmee het terpen- en wierdenlandschap altijd sterk verbonden is geweest.
Makers: Landschapsbeheer Friesland, Groningen
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: divers

Landschap Uitvergroten

Camera Batavia
Ontwikkeld op Oerol in 2015. Een houten toren geplaatst op een dijk. Bovenin een grote camera obscura die de blik op het landschap letterlijk verruimt. Met behulp van een enorme, bolle spiegel kun je als een insect naar alle kanten tegelijk kijken.
Makers: Arjen Boerstra
Status: Project Sence of Place
Locatie: Ternaard

After the Flood
Refererend aan de Sint Luciavloed stroomt over een lengte van 100 meter water over de dijk, over het fietspad, naar het ontstane 'wiel'. Hier zie je de strijd tussen natuur en cultuur en ervaar je de dreiging van een stijgende zeespiegel.
Makers: Mothership
Status: Project Sence of Place
Locatie: Westhoek

Nieuw Atlantis
Door middel van kunstzinnige verbeelding en educatie van het Marneslenkgebied aan de Friese Waddenkust een brug slaan naar de samenleving. Heden, verleden en toekomst voor een breed publiek zichtbaar maken in permanente tentoongestelde kunstwerken en installaties.
Makers: RuG, Waddenacademie, Nieuw Atlantis
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: Pingjum

Landschap Uitvergroten

Drie Streken
Gemaakt op Oerol 2015, een kunstwerk van in zee dat reageert op Eb en Vloed. Via spiegels die reflecteren in de zon wordt een verbinding gelegd met de streken in de omgeving. In Paessens zal dit zijn met Holwerd, Schiermonnikoog en Lauwersoog. Drie streken dus. Op 21 juni, tijdens de zonnewende zijn alle spiegels tegelijk te zien. Dan is Paessens even het middelpunt
Makers: Marc van Vliet
Status: Project Sence of Place
Locatie: Paessens

Ringdobbes
Vooral in de kwelder bij Blija liggen diverse Ringdobbes. Boeren groeven in het verleden een diepe kuil, met de aarde uit die kuil maakten zij een klein dijkje rond de "vijver" die ontstond. In de vijver kwam zoet water omhoog, grondwater wat uiteindelijk van heel ver door onderaardse kanalen aangevoerd is. De beesten hadden zo een drinkplek, een dobbe. Met het ringdijkje rond de dobbe ontstond het fenomeen Ringdobbe. Wij willen deze "aardse verschijnselen" meer zichtbaar maken voor een geïnteresseerd publiek.
Makers: o.a. Kunstenaarscollectief Observatorium.
Status: Project Sence of Place
Locatie: Blija

Dijk van een Wijf

Ecologie en natuur-ontwikkeling

Mondriaan Kwelder
Nieuwe kwelders creëren voor vogels en planten. Nu op basis van een 'Mondriaanpatroon' van dammen en palenrijen die haaks op elkaar staan. In het slib dat in dit patroon bezinkt vestigen zich pioniersplanten. Natuur en cultuur vinden elkaar.
Makers: SLeM
Status: Project Sence of Place
Locatie: Terschelling

Blije Vissen
Waddenzee als kinderkamer die ze na een jaar, of meer, verlaten. De voedselrijkdom trekt ook veel seizoensgasten, zoals de zeebaars. En dan zijn er nog de vele vissen die zowel in zoet als zout water leven, de diadrome vissen. Voor hen is de Waddenzee een doortrekgebied op hun weg naar paaigebieden in brak of zoet water. Eigenlijk is de Waddenzee dus net zo belangrijk voor vissen als vogels. De Waddenzee als internationale swimway.
Makers: Bruno Doedens, Waddenvereniging
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: Kornwerderzand

Identiteit en cultureel erfgoed

Dobbepaarden
Wandelroute door de kwelders tussen de paarden. Op locatie waar in 2006 meer dan honderd paarden bij overstromingen vast kwamen te zitten – en gered werden. Mensen worden bewust van de fragile balans tussen veiligheid en natuur. Dobbepaarden is het initiatief van het dorp Marrum .
Makers: It Fryske Gea
Status: Project Sence of Place
Locatie: Kwelders bij Marrum (dorp)

Atlantic Wall
Langs de gehele waddenkust leggen vrijwilligers de bunkers bloot uit het verleden. De 5200 kilometer lange Atlantik- wall is een Duitse verdedigingslinie die tussen 1942 en 1944 langs de kustlijn van Noorwegen tot aan de Spaanse grens werd gebouwd. Daarmee was het één van de omvangrijkste bouwwerken van de 20ste eeuw. Deze enorme linie van bunkers, versperringen en (natuurlijke) hindernissen kent in het Waddengebied een eigen verhaal en dynamiek. De Atlantikwall veranderde het aanzien van steden, dorpen en landschap. Haar aanwezigheid maakt de hele kuststrook tot herinneringslandschap.
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: divers

Identiteit en cultureel erfgoed

Landmerken
Kerktorens zijn van oudsher de herkenningstekens in het Waddengebied, vroeger en nu. Het kompas werd op de torens gericht, ze brachten de schepen veilig in de haven. Ook op het land waren de kerktorens voor reizigers oriëntatiepunten, oftewel landmerken.
Makers: Landschapsbeheer Groningen, Stichting Oude Groninger Kerken
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: divers

Terp fan de Takomst.
Op initiatief van de Dorpsferein van Blija wordt net buiten het dorp een buitendijkse terp gerealiseerd als een ontmoetingsplek voor de Mienskip. Sense of Place wil deze Terp fan de Takomst meehelpen realiseren en verbindt het initiatief met de 'ontwerpers' van Obersvatorium.
Makers: in onderhandeling
Status: samenwerking tussen dorpsvereniging en Sense of Place
Locatie: Blija

Een greep uit de projecten

Innovatie en technologie

Foresea
Project over zeespiegelstijging. Over de innovaties in de strijd tegen het water. In dit project laten we dat de strijd tegen het water zijn oorsprong vindt in deze regio.Een typisch voorbeeld van een samenwerkingsproject met universiteiten.
Makers: TU Delft
Status: Versterking bestaand project derden
Makers: TU Delft

De Nollen
De Nollen in een relatief klein duingebied dicht tegen het centrum van Den Helder. Hier heeft kunstenaar Ruud van de Wint in 25 jaar een beeldenpark gecreëerd. Door nieuwe projecten en extra marketing toe te voegen, trekt het park meer bezoekers.
Makers: Ruud van de Wint (1942 – 2006) en familie
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: Den Helder

De Nieuwe Afsluitdijk
Het project moet een nieuwe ervaring geven aan de 32 kilometer lange, iconische dijk die de komende jaren wordt versterkt. Roosegaarde: “Doel is niet om nog meer objecten toe te voegen, maar een subtiele tweede laag aan te brengen van licht en interactie; een unieke koppeling te maken tussen mens en landschap als internationaal icoon.”
Makers: Daan Roosegaarde
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: Afsluitdijk

kunst

Potatoes go Wild
Sense of Place maakt met Linette Raven een protrettenreeks van de aardappeltelers en plaatst deze op bijzondere wijze rond de boerderijen en in het landschap. Dit is een aanvullende actie op het initiatief Potatoes go Wild.
Makers: Parotoes go Wild
Status: Versterking bestaand project derden
Locatie: Het Bildt

Wachten op Hoog Water
Bovenop de dijk van Holwerd worden twee metershoge, metalen sculpturen geplaatst van twee vrouwen; een volle vrouw en een magere. Een werk over de zoektocht naar balans.
Makers: Jan Ketelaar
Status: Project Sence of Place
Locatie: Holwerd

Drie Streken
Gemaakt op Oerol 2015, een kunstwerk van in zee dat reageert op Eb en Vloed. Via spiegels die reflecteren in de zon wordt een verbinding gelegd met de streken in de omgeving. In Paessens zal dit zijn met Holwerd, Schiermonnikoog en Lauwersoog. Drie streken dus. Op 21 juni, tijdens de zonnewende zijn alle spiegels tegelijk te zien. Dan is Paessens even het middelpunt
Makers: Marc van Vliet
Status: Project Sence of Place
Locatie: Paessens

Duurzame recreatie en toerisme

Buitendijks zwembad Wierum
De droom van het dorpje Wierum is het strandje aan de dijk weer toegankelijk maken. De bewoners ontwikkelen met hulp van Sense of Place het idee om gekoppeld aan de plek een buitendijks zwembad te maken aan het einde van een pier. Met dit ZwemWad hoeven mensen die eerst te “wadlopen” voordat zij bij zwemwater komen.
Makers: o.a. Kunstenaarscollectief Observatorium.
Status: Project Sense of Place
Locatie: Wierum

Lab Mondriaankwelder

Wie

We schetsen hoe we georganiseerd zijn;
En uit wie het trekkende team op dit moment bestaat;
We zijn blij met onze vele partners;
We zetten er nu een aantal in het licht;
In een overzicht schetsen we de meer dan 50 partners

Organisatie

Sense of Place is een Stichting met een raad van toezicht. Er zijn twee directeur/bestuurders: Joop Mulder (inhoudelijke/artistieke ontwikkeling) en Klaas Hernamdt (zakelijke leiding)

Het kleine team wordt in deze fase ondersteund door parttime krachten, deels ingehuurd en deels vanuit verschillende partijen uit de regio (zie ook 'Partners').

Binnen de verschillende projecten werken kunstenaars, ontwerpers, wetenschappers, projectontwikkelaars en creatieve bureaus aan de ontwikkeling. In de aanloop naar startjaar 2018 wordt het artistieke en zakelijke management steeds meer een fulltimefunctie en worden ook ondersteunende functies ingevuld.

Om de veelheid van projecten en partners in goede banen te leiden wordt gewerkt aan het opzetten van een coöperatie waar de stakeholders en partners lid van kunnen worden. Zo wordt een goed evenwicht bereikt tussen de gezamenlijke programmatische uitvoer en de eindverantwoordelijkheid voor projecten die bij (combinaties van) leden van de coöperatie liggen.

De ontwikkeling van Sense of Place wordt ondersteund door o.a. Stichting Kulturele Haadstêd, Provincie Fryslân en Programma naar een Rijke Waddenzee. De organisatie ontvangt op dit moment de eerste funding uit de middelen van de Kulturele Haadstêd. Er is hier een bedrag van 1,4 miljoen euro voor Sense of Place gereserveerd. Om de plannen te realiseren dient echter een veelvoud van dit bedrag aan investeringen bijeengebracht te worden.

Sense of Place werkt nauw samen met Programma naar een Rijke Waddenzee, een netwerkorganisaties die samen met gebruikers, NGO's en overheden werkt aan de verduurzaming en het veerkrachtiger maken van het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee.

Team

Joop Mulder - creative director
Oprichter en directeur van Oerol, initiatiefnemer van Sense of Place. Inspirator, zet creativiteit en artistieke kwaliteit in om mensen in hun kracht te zetten.

Klaas Hernamdt - managing director
Ervaren cultureel ondernemer; verbindt kunst en technologie aan maatschappelijke veranderingen; internationale samenwerking.

Wendy Gooren - office manager
Maakt het onmogelijke mogelijk; ervaren spin in het web met een voorliefde voor kunst en cultuur.

De raad van toezicht

Jannewietske de Vries - voorzitter
Sietze Haringa, Hendrikus Venema
Seerp Leistra, Jouke van Dijk

Advies en projectbegeleiding

Kees van Twist, Gerard Jongerius, Adriaan Geuze, Waddenvereniging, Royal Haskoning, Deltares en bouwgroep Dijkstra Draisma, It Fryske Gea, Deltares, PRW

Partners

Leeuwarden Friesland 2018

Sense of Place is een van de pijlers in het bidbook van CH2018. Culturele Landschapsontwikkeling als inzet voor de ontwikkeling van een nieuwe leefbaarheid aan de Waddenkust. LF2018 heeft gezorgd voor het financiële fundament onder de ontwikkeling van Sense of Place.

Programma naar een Rijke Waddenzee

Het PRW werkt aan een duurzame Waddenzee van Werelderfgoedklasse. PRW brengt overheden, natuurorganisaties en (economische) gebruikers van het Waddengebied bij elkaar.PRW heeft Sense of Place wegwijs gemaakt in de ontwikkelingen rond het Waddengebied en is mede vaandeldrager van Sense of Place.

Waddenvereniging

Sense of Place heeft de Waddenvereniging gevraagd een werkgroep met experts uit o.a. de noordelijke kennisinstellingen in te stellen die de uitgangspunten en doelstellingen van Sense of Place mee helpen uitwerken in een meerjarig plan van aanpak voor het Waddenkustgebied. Daarbij staan zaken als behoud van integriteit van het landschap en het tegengaan van ongewenste effecten van het stimuleren toerisme voorop.

It Fryske Gea

It Fryske Gea slaat haar vleugels uit. Naast de eigen natuurterreinen richt de organisatie zich ook op de directe omgeving. "We willen verbinden en met elkaar, in open dialoog, komen tot nieuwe projecten," aldus directeur Henk de Vries. "De laatste twee jaar richten we ons op het hele Friese Landschap, dus natuur én cultuur. We verleggen onze blik nu meer naar buiten."

It Fryske Gea werkt samen met Sense of Place om bij te dragen aan het vergroten van het lokale bewustzijn over de eigenheid van het landschap. En om nieuwe toeristen te trekken, liefhebbers van natuur en cultuur aan de randen van Werelderfgoed Waddenzee, en uiteindelijk aan de Noordelijke economie en de leefbaarheid.

Partners

Overheid
Rijk
Provincies
Gemeenten
Rijkswaterstaat
Wetterskip
RVO

Marketing
Marketing Groningen
NBTC
Merk Fryslân

Natuur en Landschap
De Nieuwe Afsluitdijk
Natuurmonumenten
Groninger Landschap
Landschapsbeheer Friesland
Common Wadden Sea Secretariat
Vogelbescherming
Milieufederaties
Programma Naar een Rijke Waddenzee
Staatsbosbeheer
Werelderfgoedcentrum
It Fryske Gea
Waddenvereniging
Adriaan Geuze/West 8

Sociaal en Welzijn
Sociale Werkvoorzieningsbedrijven
Lokale Initiatieven
Diverse plaatsen Dorpsbelangen
Coöperatie Garnalenfabriek
Holwerd aan Zee
DoarpenLân

Bedrijven
Westcord Hotels
Royal Haskoning DHV
Rabobank
Grendel Games
Blueyard
Dijkstra Draisma
NDC Mediagroep
Noordpeil

Kunst en Cultuur
Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018
Unesco Nederland
Wad&Design
Into the Great Wide Open
OEROL
NMF erfgoed advies
Observatorium
Fries Museum
Studio Roosegaarde
Mothership
Frisian Design Factory
SLEM/Bruno Doedens
MadNess
Riverart

Kennis en Opleidingen
RuG / NIOZ
Stenden University
Van Hall Larenstein
Academie voor Bouwkunst
Waddenacademie
Deltares
TU Delft
WUR

Overheid
Rijk
Provincies
Gemeenten
Rijkswaterstaat
Wetterskip
RVO

Project Windwerk -
laboratorium met universiteit Wageningen om windverstuiving inzichtelijk te maken - SLeM/Bruno Doedens

Colofon

© 2017 Sense of Place
Deze uitgave is mogelijk gemaakt door Programma naar een Rijke Waddenzee. Voor vragen of opmerkingen, neem graag contact met ons op: info@sense-of-place.eu

Teksten en redactie
Joop Mulder, Klaas Hernamdt, Geert Boogaard, Gerard Jongerius

Vormgeving en graphics
Kasper Hempen

Foto's
Alle rechten behoren de respectieve makers toe, waaronder SLeM, Hans Jellema, Marc van Vliet, Merlijn Doomernik, De Nollen, Arjen Boerstra, Jan Ketelaar, Maarten Boersema, Mothership, Observatorium, archief Tresoar, Holwerd aan Zee, Sense of Place

Druk: Leer-werkbedrijf NEF, Dokkum, Kollum
Sense of Place zet zich in voor een duurzame leefomgeving en beperkt daarom het drukwerk zoveel mogelijk. Al het drukwerk van Sense of Place wordt gedrukt op duurzaam geproduceerd papier met het FSC-keurmerk

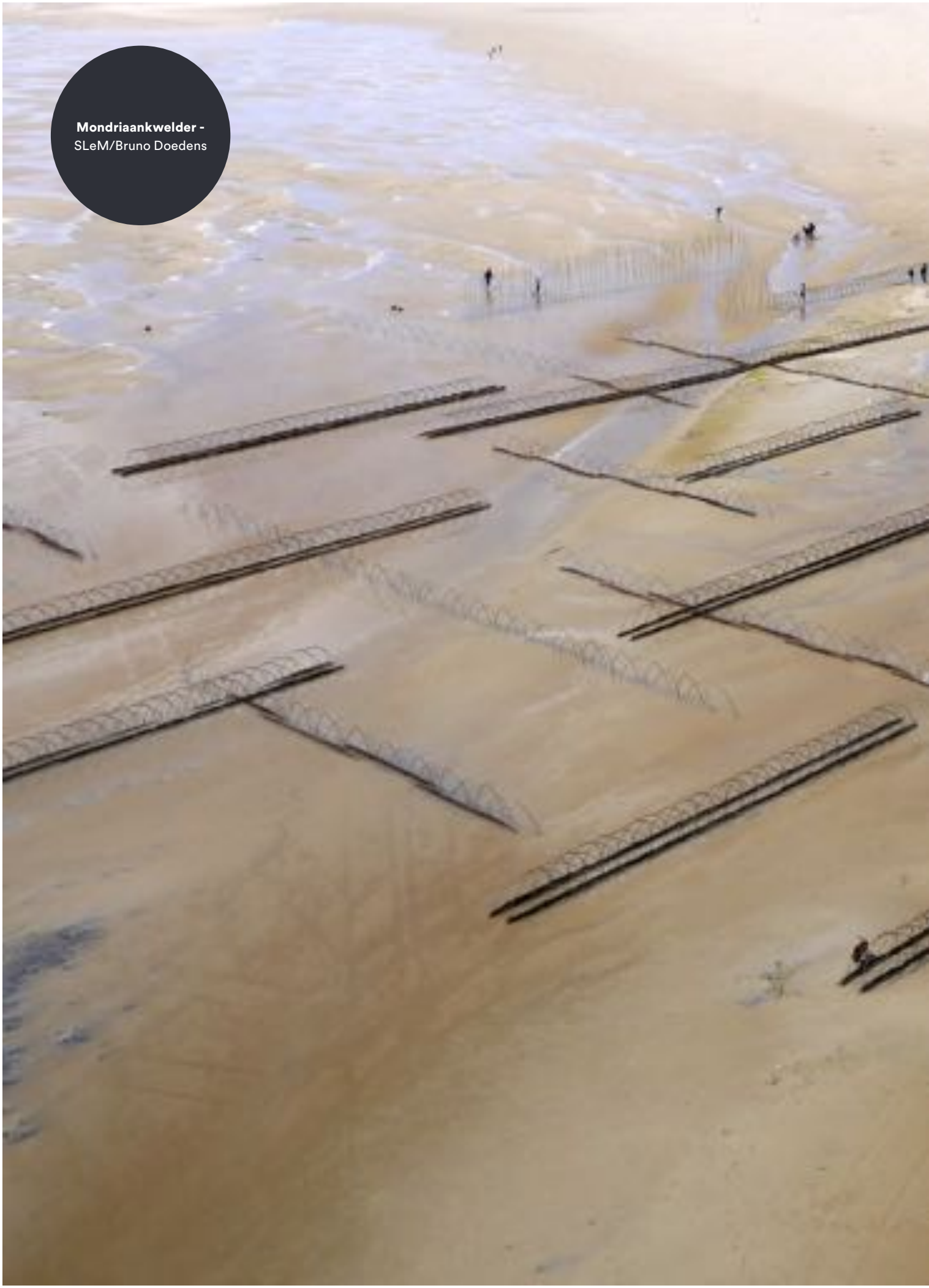

Mondriaankwelder -
SLeM/Bruno Doedens